

AR IŠMOKSIME KRITIŠKAI ĮVERTINTI PREZIDENTĄ ANTANĄ SMETONĄ?

DOKT. ALGIS BITAUTAS

Lietuvos edukologijos universiteto Istorijos fakultetas
Lithuanian University of Educational Sciences Faculty of History
T. Ševčenkos g. 31, LT-03111 Vilnius
El. paštas abitautas@gmail.com

Liekis, A. *Prezidentinė Lietuva (1919–1920, 1926–1940): gruodžio 17 d. perversmas, jo reikšmė lietuvių tautos ir jos nepriklausomos valstybės pažangai*. Vilnius: Mokslo tyros institutas, 2013. 867 p.

Knygų lentynose nuolat pasirodo darbų, skirtų Antano Smetonos asmenybei ir politikai. Visai neseniai pasirodė Alfonso Eidinto studija apie A. Smetoną¹, o vokiečių istorikas Michaelis Kohrsas pateikė provyriausybines Lietuvių tautininkų sąjungos (LTS) analizę², tad nauja Algimanto Liekio knyga kelia nuostabą – ką naujo dar galima pasakyti apie Prezidentą A. Smetoną ir jo valdymą?

Kontraversiškai vertinamas istorijos tyrėjas A. Liekis yra parašęs daugiau nei 40 knygų, per 1400 mokslo ir populiarių straipsnių lietuvių tautos ir Lietuvos valstybės raidos klausimais. Ankstesnės autoriaus knygos istorikų profesionalų buvo vertinamos skeptiškai ir ironiškai. Pavyzdžiui, „LKP agonijos kronika“ (2 tomai), „Nenugalėtoji Lietuva“ (5 tomai), „Lietuvos laikinoji vyriausybė“, „Juodieji Lietuvos istorijos puslapiai“ (pastaroji sulaukė politikų dėmesio, kai kurie Tėvynės sąjungos-Lietuvos krikščionių

¹ Eidintas, A. *Antanas Smetona ir jo aplinka*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2012. 512 p. Recenzija: Bitautas, A. Knyga apie Antaną Smetoną ir jo bendražygius. *Parlamento studijos*. Nr. 14 (2013), p. 208–215.

² Kohrs, M. *Die Litauische Nationale Union Porträt einer (Staats-)Partei*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2012. 374 p.

demokratų partijos nariai tvirtino, kad šioje knygoje „kurstoma tautinė nesantaika ir neapykanta“ ir siūlė ją įtraukti į nepageidaujamų knygų sąrašą³) ir kitos A. Liekio knygos ne kartą sulaukė kritikos⁴. Atkreiptinas dėmesys, kad pastaruoju metu istorikai profesionalai vengia rašyti recenzijas A. Liekio knygoms. Temą diskutuoti apie „Prezidentinę Lietuvą“ siūlo teigiami atsiliepimai spaudoje. Kaip antai Gintaras Visockas pažymi: „Naująjį istoriko A. Liekio veikalą „Prezidentinė Lietuva...“ turėtų perskaityti ne tik besidomintys mūsų tautos ir valstybės praeitimi, bet ir kiekvienas politikas, kiekvienas, kuriam rūpi lietuvių tautos ir jos Nepriklausomybės likimas ir ilgaamžiškumas“⁵. Jam antrina Gintautas Šapoka: „Ši knyga turėtų būti kiekvienoje bibliotekoje, visose mokyklose, ją turėtų perskaityti visi istorijos mokytojai, visi tie, kuriems brangi mūsų Lietuva“⁶. Įvertinant tokio pobūdžio pareiškimus keistai atrodo faktas, kad nepasirodė išsami A. Liekio knygos recenzija.

Recenzuojama knyga jau pavadinta monografija⁷ (*sic!*) (beje, A. Liekis savo recenzijoje ją įvardija „Tautos išlikimo vadovėliu“⁸, o santrauka išleista atskira knyguote (128 p.). Solidžios apimties (net 867 p.) knygą sudaro prattarmė, 20 skyrių, 7 interpai, santrauka ir pamąstymai, literatūros sąrašas. Akademinėje visuomenėje yra įprasta, kad monografija turi įvadą, kuriame apibrėžiamas temos aktualumas, suformuluojamas tikslas, iškeliami uždaviniai tikslui pasiekti, atsižvelgiant į juos dėstomos struktūrinės dalys. O A. Liekio knygoje sunku susigaudyti, tad norint ką nors surasti, tenka

³ Varnauskas, R. Konservatoriai sudarinėja draudžiamų knygų sąrašus. Prieiga per internetą: http://www.alfa.lt/straipsnis/12607667/Konservatoriai.sudarineja.draudziamu.knygu.sarasus=2011-10-04_14-01/ [žiūrėta 2013 m. spalio 6 d.].

⁴ Brandišauskas, V. Abejotinas „frontininkų“ pasirinkimas, arba Apie eilinę A. Liekio „monografiją“. *Genocidas ir rezistencija*. 2000, t. 2 (8), p. 157–173.

⁵ Visockas, G. „Prezidentinė Lietuva...“ – naujas žodis istoriografijoje. *XXI amžius*. 2013, balandžio 26, p. 7.

⁶ Šapoka, G. Tautos išlikimo vadovėlis. Prieiga per internetą: <http://www.slaptai.lt/gyvenimo-skandalai/7134-tautos-islikimo-vadovelis.html> [žiūrėta 2013 m. spalio 6 d.].

⁷ Liekis, A. *Prezidentinė Lietuva (1919–1920, 1926–1940)*: monografijos santrauka. Vilnius: Mokslo tyros institutas, 2013. 128 p.

⁸ Liekis, A. Tautos išlikimo vadovėlis. *Valstiečių laikraštis*. 2013, kovo 24, p. 15.

gerokai pasukti galvą. Iš esmės knyga labai nenuosekli, tai tarsi padrikas minčių kratynys, daug minčių šuolių, pasikartojimų, vienur medžiaga dėstoma chronologiniu, kitur – teminiu principu. Iš pratarinė pateiktą A. Liekio minčių galima susidaryti nuomonę apie knygos aktualumą (kaip ją supranta autorius): „Nepaisant nemažai jau paskelbtų darbų apie prieškarinio nepriklausomą Lietuvą, kai kuriuos jos veikėjus, ypač apie pirmąjį Prezidentą Antaną Smetoną, **iki šiol mūsų istoriografijoje pasigenda ma kiek išsamesnių tyrimų, kurie analizuotų 1926 m. gruodžio 17 d. įvykdyto valstybės valdžios viršūnių pakeitimo priežastis, seiminės ir prezidentinės Lietuvos įtaką** [išskirta Algio Bitauto] lietuvių tautos – valstybės suvereno pažangai ir gerovei“ (p. 8–9). Šis A. Liekio teiginys diskutotinas ir labai abejotinas. Manytina, kad tokio pobūdžio teiginį reikėjo pagrįsti išsamia istoriografijos apžvalga, tačiau tokia knygos pratarinė nėra pateikta (*sic!*). Iš tiesų per 23 nepriklausomos Lietuvos metus pasirodė nemažai darbų, skirtų ne tik Prezidentui A. Smetonai. A. Liekis visiškai nesiremia pirmosios Lietuvos Respublikos Seimų biografiniais žodynais⁹, naujausiais politinių partijų¹⁰ ar 1926 m. gruodžio 17 d. tyrinėjimais¹¹ ir kitais darbais. Atkreiptinas dėmesys, kad knygos pabaigoje pateikiamas literatūros sąrašas (knygos, straipsniai ir atsiminimai) nesutampa su išnašose

⁹ *Lietuvos Steigiamojo Seimo (1920–1922 metų) narių biografinis žodynas*. Sudarytojai A. Ragauskas, M. Tamošaitis. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2006. 554 p. (Didysis Lietuvos parlamentarų biografinis žodynas; t. 2); *Lietuvos Respublikos Seimų I (1922–1923), II (1923–1926), III (1926–1927), IV (1936–1940) narių biografinis žodynas*. Sudarytojai A. Ragauskas, M. Tamošaitis. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2007. 848 p. (Didysis Lietuvos parlamentarų biografinis žodynas; t. 3).

¹⁰ Svarauskas, A., Tamošaitis, M. Lietuvos politinių partijų jaunosios kartos radikalėjimas XX a. 4-ame dešimtmetyje. *Istorija*. T. 68 (2007), p. 43–57; Tamošaitis, M. Lietuvių politinių partijų ir ideologinių srovių (iki 1940 m.) istoriografija. *Istorija*. T. 84 (2011), p. 49–65.

¹¹ Kasperavičius, A. 1926 metų perversmas ir tautininkų valdžia sovietinėje istoriografijoje. *Lietuvos sovietinė istoriografija*. Sudarė A. Bumblauskas, N. Šepetytė. Vilnius: Aidai, 1999, p. 58–76; Tamošaitis, M. Naujas žvilgsnis į Kazio Griniaus ir Mykolo Sleževičiaus veiksmus 1926 m. gruodžio 17 d. įvykiuose. *Istorija*. T. 73 (2009), p. 17–24.

nurodomomis knygomis. Literatūros sąrašė yra 177 pozicijos, o išnašose iš jų panaudota tik 18, dar 31 išnašose esanti knyga literatūros sąrašė visai nepateikta. Apskritai susidaro įspūdis, kad A. Liekis dažnai cituoja save, o kartais ištisomis atkarpomis perrašinėja iš ankstesnių savo knygų, tad sąrašas visiškai nesutvarkytas.

Nebuvo aptarta ir darbe panaudota archyvinė medžiaga. Knygos pabaigoje išvardyti tik keli Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyriaus (LNMMB RS) ir Lietuvos centrinio valstybės archyvo (LCVA) fondai, ir tie ne visi, su klaidomis – skaitant tekstą išnašose nurodomos Lietuvos ypatingojo archyvo (LYA) ir Amerikos lietuvių kultūros archyvo (ALKA) Putname bylos. Tiesą sakant, skaitytojui būtų buvę įdomu sužinoti, ką naujo, dar neskelbto sužinos šioje knygoje. Čia verta išskirti iki šiol neskelbtus dokumentus iš Kazio Škirpos fondo (ALKA).

Svarbu pabrėžti ir autoriaus požiūrį. Visoje knygoje teisinamas A. Smetonos ir jo bendražygių surengtas valstybės perversmas ir smerkiama demokratinė valdžia: „Žinoma, seimas svarbus, tačiau jis nėra vienintelė priemonė, kaip ir „partinė demokratija“, tariamai garantuojanti žmonių valios pasireiškimą, jų laisves ir gerovę“ (p. 8). Labiausiai stebina A. Liekio citavimo stilius: vietomis jis net po keletą puslapių perrašinėja atsiminimų autorius, pavyzdžiui, rašydamas apie gruodžio 17 d. perversmą perspausdina devynis puslapius Kazio Škirpos (p. 17–24, 26) ir aštuonis puslapius Stasio Raštikio (p. 38–48) atsiminimų ir t. t. Antrasis skyrius „Lietuvos rūmai – ant savo pamatų“ pradedamas lietuvių tautos istorija nuo XIII a. ir tam skiriama didžioji jo dalis (p. 66–82), nors ankstesniame skyriuje buvo kalbama apie valstybės perversmą. Rašydamas apie seiminius laikus autorius per kelis puslapius (p. 108–110) vardija vyriausybių sudėtis (nors ta pati informacija pateikta knygos pabaigoje esančiame Lietuvos Respublikos ministrų kabinete 1918–1940 m. sąrašė, p. 833–839), tačiau detaliau neanalizuoja ministrų paskyrimo motyvų, vyriausybių kaitos priežasčių („išsilaiškė vos pusmetį“, p. 110). Tų pačių vyriausybių sudėtys pakartotos (p. 178). Panašių faktinių pakartojimų yra ir daugiau, pavyzdžiui, kad į III Sei-

mą buvo išrinkti tautininkai A. Smetona, A. Voldemaras ir V. Mironas pateikta p. 165, o vėliau ir p. 178. Regis, A. Liekis ir pats susipainioja, nes trečią kartą savo knygoje rašydamas, kas buvo išrinkti į III Seimą, jau priskiria ir Martyną Yčą: „Kartu su A. Smetona ir M. Yču kaip tautininkas [A. Voldemaras – A. B. pastaba] buvo išrinktas į Trečiąjį Seimą“ (p. 412). Pakartojami ir A. Voldemaro biografijos faktai: apie buvusį ministrą pirmininką rašoma p. 353–358 ir vos ne žodis žodinis tie patys faktai p. 411–412.

Trečiajame skyriuje „Viltis – „Trečiasis kelias“ vėlgi pastebimas knygos chronologinis ir tematinis nenuoseklumas: nors antrajame skyriuje buvo kalbama apie politinę situaciją 1920–1926 m., čia daugiausia dėmesio skiriama Tautos pažangos partijos (TPP) spaudos ir viltininkų istorijai nuo 1916 m. Rašydamas apie TPP nesėkmės rinkimuose į Steigiamąjį Seimą priežastis autorius nepamini A. Smetonos požiūrio į žemės reformą¹². Dar didesnę nuostabą kelia tai, kad autorius 1918 m. A. Smetonos pabėgimą į Vokietiją įvardija „tariamu“ (p. 158). Kai kurie teiginiai verčia susimąstyti, kuo jie pagrįsti. Pasak A. Liekio, K. Škirpa buvo nepatenkintas valstybės perversmu ne todėl, kad perversmas pa-mynė demokratiją, o todėl, kad buvo atstumtas nuo jo organizavimo (p. 244).

Knygoje yra keletas faktinių klaidų, pavyzdžiui, pirmosios Vyriausybės teisingumo ministras Petras Leonas nepriklausė Tautos pažangos partijai (p. 156). Skaitytoją gali suklaidinti ir 14 Vyriausybės sudėties nežinojimas: „Iš A. Voldemaro Vyriausybės 1927 m. gegužės 2 d. pasitraukė krikščionys demokratai – švietimo ministras dr. L. Bistras, finansų ministras – P. Karvelis ir susiekimo ministras – inž. J. Jankevičius. Pasitraukusiųjų postus užėmė tautininkai: švietimo ministro – inž. K. Šakenis, finansų ministro – agr. J. Tūbelis, o susiekimo ministro portfelių pasiėmė A. Voldemaras“ (p. 267–268). Nenorėtume sutikti su A. Liekio teiginiu, kad Juozas Jankevičius buvo krikščionis demo-

¹² Truska, L. Parlamentarizmo I Lietuvos Respublikoje (1918–1940 m.) bruožai. *Parlamento studijos*. Nr. 2 (2004), p. 62–94.

kratas, o jam palikus Susisiekimo ministeriją, ministro postą perėmė A. Voldemaras. Pirmiausia J. Jankevičius buvo Lietuvos ūkininkų partijos (LŪP) narys. Susisiekimo ministeriją, kuriai vadovavo LŪP narys, buvo nutarta visai panaikinti ir iš dalies priskirti prie Finansų ir Vidaus reikalų ministerijų, o naujuoju ministerijos valdytoju paskirtas tautininkas Stasys Čiurlionis. Nepaisant to, kad Susisiekimo ministerija trumpam buvo panaikinta, J. Jankevičius liko vyriausiojo susisiekimo direktoriaus poste ir susisiekimo viceministru, ministerijos generaliniu sekretoriumi (1929–1940), o tuo metu, kai nebūdavo susisiekimo ministrų, pavaduodavo juos¹³. Kitur nurodyta, kad žymus lietuvių tautinės apsaugos „Geležinio vilko“ vadovas Algirdas Sliesoraitis gimė 1990 metais! (p. 309). Ne J. Dirmantas, o Stasys Dirmantas (p. 392), ne N. Sidzikauskas, o Vaclovas Sidzikauskas (p. 409). Solidumo nesuteikia knygoje esančios ne tik faktinės, bet ir korektūros klaidos, pavyzdžiui, išnašose nurodyta LVA archyvas (p. 248), jau kituose puslapiuose tas pats dokumentas paimtas iš LRYA (p. 258); „šeiminės“ (p. 268).

Knygoje daug dėmesio skirta A. Voldemaro ir A. Smetonos išsiskyrimui, o bene didžiausias jos privalumas – archyvinių bylų perspausdinimas (skyr. „Patriotų klaida“). Tiesa, būtų buvę geriau pateikti šių archyvinių dokumentų sintezę, išskirti esminius dalykus, o ne perspausdinti viską, kas rasta dokumentuose.

Nors knyga gausiai iliustruota, pirminis šaltinis dažniausiai nenurodomas (knygos pabaigoje esantis lakoniškas aprašymas „nuotraukos autoriaus, iš archyvų, spaudos“ vargu ar patvirtina autorines teises). Pavyzdžiui, galima daryti prielaidą, kad p. 356 esanti nuotrauka (1928 m. sausio 1 d. vizitas į Vokietiją. A. Voldemaras su žmona Berlyno stotyje) paimta iš Vikipedijos puslapio, nes nuoroda į Vokietijos Bundesarchyvą nepateikta. Maža to, nuotraukų metrikos galėjo pateikti daugiau informacijos nei pateikta tekste. Kitas labai svarbus dalykas – gausiai iliustruota knyga dar nereiškia informacijos naudos, nes daugelis nuo-

¹³ Bitautas, A. Augustino Voldemaro vyriausybės ministrų personalijos (1926 m. gruodis – 1929 m. rugsėjis). *Istorija*. T. 89 (2013), p. 4–19.

traukų nesusietos su tekstu (p. 42–43 nuotraukos susijusios su Klaidos krašto sukilimu ir Mažosios Lietuvos žymiausiais veikėjais, o tekstas apie gruodžio 17 d. sukilimą).

Įdomus autoriaus sprendimas ir taip jau didelės apimties knygą perkrauti intarpais. Juose pateikta informacija apie svarbiausius Lietuvos valstybės veikėjus, Lietuvos Respublikos prezidentus (beveik 50 puslapių skirta intarpui apie prezidentus, p. 198–243), ministrus pirmininkus, LTS pirmininkus ir žymiausius kariškius, labiausiai prisidėjusius prie valstybės perversmo. Svarbu pabrėžti, kad šiuose intarpuose skaitytojas neras nė vienos išnašos, be to, lieka neaišku, ką naujo jau žinomais perrašytais faktais norėjo pasakyti autorius?

Atsižvelgiant į išdėstytas pastabas ir į tai, kad naujojoje A. Liekio knygoje autoritarinis A. Smetonos valdymas iškeliamas, o demokratinis smerkiamas, reiškiamo viltis, kad knyga sulauks tinkamo akademinės visuomenės dėmesio ir prisidės prie visų piliečių kritiško mąstymo.